

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.4>

ЯКІСТЬ, СИСТЕМНІСТЬ, ДІЄВІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК СКЛАДОВІ ТА ПРОЯВИ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Вадімов А.П.,

*аспірант кафедри теорії, історії та філософії права
навчально-наукового інституту права та психології,**Національна академія внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0009-9625-1341

Вадімов А.П. Якість, системність, дієвість законодавства як складові та прояви його ефективності.

У статті досліджується якість, системність, дієвість законодавства які є складовими та проявами його ефективності з урахуванням сучасних тенденцій розвитку юридичної науки. Автор аналізує основні підходи до вирішення проблеми наводячи позиції і тези вчених посилаючись на першоджерела формуючі власні думки та висновки. Особлива увага приділена розгляду якості системності та дієвості законодавства як важливим аспектам та складовим його ефективності, яка в свою чергу відіграє ключову роль у формуванні сучасних уявлень про доктринальні підходи та основи у науці теорії держави та права, юриспруденції загалом. Результати дослідження демонструють значний потенціал для подальшого розвитку наукової думки у цьому напрямі.

Якість, системність та дієвість законодавства це складники через які легко зрозуміти, пізнати і навіть застосувати на практиці (або оцінити конкретний факт застосування) таке складне явище як соціальна ефективність законодавства. А оскільки закони, (що у пов'язаній та структурованій за сферою та змістом сукупності є законодавством) є джерелом права та містять його норми – через якість, системність та дієвість законодавство можна досягнути такі поняття як ефективність права чи певних правовідносин. Тому ці складові соціальної ефективності законодавства поряд з її факторами, умовами, проявами утворюють цілісне вираження та охоплення ефективної дії законодавства на суспільство. Як і поняття «ефективність» поняття «якість», «системність», та «дієвість» законодавства мають як загальні ознаки цих значень але і поряд з цим специфічні юридичні властивості.

Дослідження базується на комплексному підході, що включає аналіз теоретичних джерел відповідними методами. Отримані результати дозволяють сформулювати конкретні висновки, які можуть бути використані як у науковій так і в практичній діяльності. Автор наголошує на необхідності подальших досліджень у даній сфері, оскільки розвиток науки та навчальної дисципліни теорії держави і права (юриспруденції, правознавства зокрема) вимагає вдосконалення підходів, визначень та пошуку нових рішень.

Ключові слова: законодавство, ефективність, соціальна, якість, системність, дієвість, закон, право, складові, прояви.

Vadimov A.P. Quality, consistency, and effectiveness of legislation as components and manifestations of its effectiveness.

The article examines the quality, systematicity, and effectiveness of legislation, which are components and manifestations of its effectiveness, taking into account modern trends in the development of legal science. The author analyzes the main approaches to solving the problem, citing the positions and theses of scientists, referring to the primary sources that form his own thoughts and conclusions. Special attention is paid to considering the quality of systematicity and effectiveness of legislation as important aspects and components of its effectiveness, which in turn plays a key role in the formation of modern ideas about doctrinal approaches and foundations in the science of the theory of state and law, jurisprudence in general. The results of the study demonstrate significant potential for the further development of scientific thought in this direction.

The quality, systematicity, and effectiveness of legislation are components through which it is easy to understand, recognize, and even apply in practice (or evaluate a specific fact of application) such a complex phenomenon as the social effectiveness of legislation. And since laws (which in a connected and structured by scope and content set are legislation) are a source of law and contain its norms - through the quality, systematicity and effectiveness of legislation, one can comprehend such concepts as the effectiveness of law or certain legal relations. Therefore, these components of the social effectiveness of legislation, along with its factors, conditions, and manifestations, form a holistic expression and coverage of the effective action of legislation on society. Like the concept of «efficiency», the concepts

of «quality», «systematicity», and «effectiveness» of legislation have as general features of these meanings, but also specific legal properties.

The study is based on a comprehensive approach, which includes the analysis of theoretical sources by appropriate methods. The results obtained allow us to formulate specific conclusions that can be used both in scientific and practical activities. The author emphasizes the need for further research in this area, since the development of science and the academic discipline of the theory of state and law (jurisprudence, legal studies in particular) requires improving approaches, definitions and finding new solutions.

Key words: legislation, efficiency, social, quality, systematicity, effectiveness, law, right, components, manifestations.

Постановка проблеми. Наукове дослідження якості, системності, дієвості законодавства як складових та проявів його ефективності є важливим засобом розширення знань про соціальну ефективність законодавства. В сучасних умовах розвитку юридичної науки та практики значущість цієї теми неухильно зростає, оскільки вона має безпосередній вплив на усі галузі правової науки, законодавства та його застосуванні у повсякденному житті. Аналіз існуючих підходів до вивчення цього питання демонструє необхідність комплексного розгляду проблематики та пошуку нових рішень.

Актуальність роботи зумовлена потребою у вдосконаленні теоретичних моделей та їх практичному застосуванні, та відповіді на сучасні виклики, пов'язані з розкриттям ключових аспектів теми що досліджується. Зокрема, особливу увагу слід приділити конкретним аспектам ефективності законодавства вивчивши їх окремо: якості, системності, дієвості, що в свою чергу запроваджує потенціал для подальших наукових напрацювань. Крім того, це дослідження сприятиме глибшому розумінню предмета і суті соціальної ефективності законодавства та може стати базою для розробки практичних рекомендацій для впровадження напрацювань у відповідні сфери діяльності.

Мета дослідження. Розкрити та зрозуміти основні теоретичні аспекти, ознаки та прояви якості, системності і дієвості законодавства як складових та проявів його ефективності. Також необхідно викласти визначення та зміст основних понять теми дослідження, розкрити природу явища, навести різні наукові погляди на це питання.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз сучасних наукових досліджень з проблем соціальної ефективності законодавства демонструє значну увагу до взаємодії права та соціальних процесів, складових і проявів соціальної ефективності законодавства. Останні публікації в галузі правознавства активно досліджують проблеми якості, системності, дієвості законодавства як є складових та проявів його ефективності, акцентуючи увагу на необхідності адаптації законодавства до змінюваних суспільних реалій та викликів сьогодення.

Дослідженню соціальної ефективності законодавства та її складових і проявів присвячували свої праці такі вітчизняні вчені: Т. Андрусак, С. Бобровни, О. Богініч, Ф. Бурчак, В. Головченко, Ж. Дзейко, О. Ковальчук, М. Козюбра, А. Колодій, М. Копейчиков, В. Кудрявцев, С. Лисенков, В. Нагребельний, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, П. Рабінович, А. Савінова, В. Селіванов, В. Сіренко, Т. Тарахонич, М. Теплюк, В. Цветкова, Ю. Шемшученка, О. Ющик та інші. Внесок у дослідження вказаної тематики також зробили Антошкіна В., Балицька О., Волохов О., Глуховець К., Дубас В., Купіна Л., Навроцька Ю., Тернавська В. та інші.

Матеріали та методи. Базою методологічного апарату вказаного дослідження є діалектичний метод, який дав змогу дослідити суперечливості, взаємозв'язки і взаємодії - якості, системності, дієвості законодавства як складових та проявів його ефективності.

Процес дослідження потребує застосування комплексного підходу та в першу чергу включає використання методів аналізу та синтезу, що дозволяють отримати об'єктивні та надійні результати. У процесі роботи були використані теоретичні методи, зокрема аналіз наукової літератури, що забезпечує глибоке розуміння предмету та його особливостей. Крім того, був використаний порівняльний метод, що дозволив виявити особливості різних підходів та сформувати цілісну картину проблеми.

Застосування цих методів дозволило отримати достовірні данні та здійснити їх об'єктивну інтерпретацію.

Використання різноманітних методів забезпечило глибоке дослідження предмету та отримання достовірних результатів, дало змогу врахувати різні аспекти проблеми та сформулювати рекомендації для подальших наукових досліджень які можуть бути використані як у фундаментальних пошуках, так і у прикладних сферах.

Виклад основного матеріалу. Актуальним завданням законотворчості, які виражаються в науково-теоретичній, методологічній та практичній площині та проблематиці створення законів

як нормативно-правових актів вищої юридичної сили є постійне вдосконалення наявної системи формалізованого викладу правових норм через пошук та застосування ефективних інструментів законодавчого регулювання суспільних відносин [5, с. 53].

Якість закону визначає його дієвість та ефективність виконання. Тому якісний і досконалий закон є необхідною умовою ефективного правозастосування, забезпечення правопорядку та розбудови правової держави. Помилки законотворця можуть негативно вплинути на правосвідомість та праворозуміння громадян, викривити уявлення про справедливість, рівність громадян перед законом, демократичні та гуманістичні принципи, а також викликати зневіру і навіть неповагу до закону, законодавчої влади та держави, яка встановлює «несправедливі закони» [5, с. 53].

Наприклад Стащенко А.С. визначає якість закону як його здатність вірно відтворювати особливості регульованих ним суспільних відносин у правових нормах та ефективно регулювати ці відносини, запобігаючи негативним (тобто незаконним) соціальним діям учасників правових відносин [13, с. 831].

З огляду на те, що якість закону є запорукою забезпечення стабільності та прогресу суспільства, відображає досягнутий рівень юридичних знань, правових ідей, морально-правових цінностей, загальновизнаних норм та принципів міжнародного права, тобто є надзвичайно важливим явищем, ї виконує первинну роль у формуванні правової культури й правової свідомості громадян [24, с. 175]. Формальна визначеність положень закону, а саме їх зрозумілість та чіткість, має важливе значення, оскільки це впливає на ставлення до права - норми якого закріплені у законах (правову психологію) та його відображення в інтелектуальних концепціях (правовій ідеології), а також на ефективність впливу норм права на його суб'єктів загалом [22].

Якість закону відображається у рівні громадської активності населення, що визначається правовою культурою, правовою свідомістю та політичною системою суспільства [16, с. 259]. Якість закону впливає на тлумачення його норм, які, у свою чергу, визначають права, свободи, обов'язки громадян та гарантії їх здійснення, що впливає на різноманітну поведінку - соціально активну, законслухняну, звичну, конформістську чи маргінальну, що відображається у рівні громадської активності [12, с. 19; 23, с. 18-19].

М.Л. Легін вказує, що якість закону виявляється у його правовому характері та в здатності гармонійно поєднувати традиційні форми права, властиві певному суспільству [7, с. 198]. З свого боку А.А. Мельник, що досліджує якість закону з техніко-юридичного погляду, зауважує, що «якість закону полягає у сукупності його правових властивостей, визначаючи ступінь відповідності правилам і прийомам законодавчої техніки, що сприяє оптимізації законотворчості та ефективності законодавства» [9, с. 41].

Недотримання не лише змістових, а й формальних вимог негативно впливає на якість законодавства. Наприклад, поширені стилістичні та мовні помилки виникають через порушення орфографічних, лексичних, стилістичних і граматичних норм сучасної української мови [2, с. 134]. Деякі дослідники вважають за помилки занадто широке або занадто вузьке визначення поняття, тавтологію у визначенні, визначення невідомого через невідоме, неясність та розпливчатість ознак, які увійшли до визначаючого поняття [10, с. 96].

У правовій науці, системність, в основному, асоціюється з позитивним правом та розглядається як одна з його ключових об'єктивних характеристик. Право не просто складається з механічного набору норм, а представляє собою систему взаємопов'язаних, узгоджених, взаємозалежних та взаємодіючих норм, об'єднаних в галузях та інститутах права (система права) [15, с. 46; 17, с. 42].

Поняття «системність» зазвичай розуміється як властивість бути системним, тобто належати до системи або являти собою систему [6, с. 24]. Наприклад, Подковенко Т.О. зазначає, що з філософського підходу до розуміння системи загалом, система законодавства розглядається як цілісна множина взаємопов'язаних елементів, яка має певний порядок за визначеними якостями та зв'язками і утворює відносно стійку єдність [4, с. 430].

Система законодавства є структурованою та має вертикальну і горизонтальну структури. [2, с. 136]. Диференціація законодавства відбувається як за предметною ознакою, так і за критерієм суб'єктів, що створюють нормативно-правові акти різної юридичної сили.

Законодавство стає цілісною, органічною, самоорганізуючою системою лише тоді, коли нормативно-правові акти розглядаються у взаємозв'язках та ієрархії як певна впорядкована цілісність, і коли можна виділити існування між ними різних типів зв'язків. При цьому відносини субординації регулюють вертикальну узгодженість компонентів системи законодавства, їх взаємодію, що виявляється у формі підпорядкування (прикладом є взаємозв'язок між нормами Конституції та поточного законодавства) [13, с. 831].

Системність законодавства обумовлюється як системністю права, так і ієрархічністю органів публічної влади, які приймають нормативно-правові акти різної юридичної сили в межах своїх повно-

важень. У літературі підкреслюється, що системність та ієрархічність є найважливішими умовами ефективності регулятивного впливу нормативно-правових актів. Законодавство можна розглядати як систему взаємопов'язаних, взаємодіючих та взаємовизначальних нормативно-правових актів, що діють у державі [19, с. 55].

Організованість законодавства характеризується такими властивостями, як системність та упорядкованість, які слід чітко розрізняти. Коли мова йде про системність законодавства, це поняття пов'язується з організованістю норм права, які знайшли свій зовнішній вираз у законодавстві, тобто зі змістом законодавства. Коли мова йде про упорядкованість законодавства, це поняття пов'язується з організованістю нормативно-правових актів (та їх складових), у яких знайшли свій зовнішній вираз відповідні норми права, тобто з формою законодавства [20, с. 271].

Оскільки система права (як сукупність норм, об'єднаних у галузі та інститути права) формує змістовну основу законодавства, то законодавство як форма зовнішнього вираження норм права системно організовує їх зміст [5, с. 55]. Законодавство виступає як спосіб системної організації змісту юридичного (позитивного) права, надаючи нормам права юридичну силу (юридичне загальнообов'язкове значення). Таким чином, системність законодавства слід розглядати як властивість його змісту, яка полягає в тому, що законодавство є формою зовнішнього вираження норм права, організованих за галузями та інститутами законодавства [17, с. 40].

Продовжуючи розгляд теми треба посиляючись на наукові думки розглянути деякі окремі аспекти та прояви якості, системності, дієвості законодавства як запоруки його ефективності.

Говорячи про техніко-юридичні аспекти створення процедурних норм, які дозволяють реалізовувати матеріальні норми важливо розуміти, що від якості та деталізації процедур залежать ефективність та передбачуваність законодавства. Є перелік певних технічних вимоги до процедур, базові з яких: послідовність, доступність, відповідність меті а надмірна чи зайва бланкетна нормотворчість – недолік [1, с. 59–61].

З викладеного слідує простий висновок – процедурні норми це каркас законодавства. Лише чітко структурована, логічна, деталізована, проте не зарегламентована процедура здатна забезпечити реальну дієвість закону. Погано сконструйована процедура – це легалізована бюрократія або поле для зловживань.

У статті Тарахонич Т.І. детально розглянуто теоретичні підходи до правового моніторингу як до багатофункціонального механізму в правотворенні. Авторка підкреслює, що правовий моніторинг не лише фіксує проблеми, а й допомагає передбачити наслідки та спрямувати правотворчість у конструктивному напрямку. Підкреслюється значення моніторингу в забезпеченні узгодженості та актуальності законодавства [3, с. 425–427]. Тобто моніторинг – це правильне сприйняття та відображення закону.

Пархоменко Н. М. аналізує юридичну суть поняття «упорядкування законодавства» як специфічного різновиду нормотворчої діяльності обґрунтовує, що лише через структуровану, логічно узгоджену і цілеспрямовану політику правотворення можна забезпечити ефективну дію права. У центрі уваги дослідження потреба приведення законодавства у відповідність до реалій, у тому числі воєнних, а також до європейських стандартів [8, с. 27–33].

З цього можна зробити чіткий висновок. Ефективне право не виникає стихійно, а створюється і лише послідовне, ціннісне й структуроване упорядкування законодавства здатне забезпечити правопорядок у країні.

Стаття Пендюри М.М. демонструє практичну реалізацію державної правової політики через діяльність науково-педагогічного складу Національної академії внутрішніх справ. Автор описує волонтерські ініціативи, освітню й правозахисну роботу, роль концептуального лідерства і кафедрального менеджменту в умовах воєнного стану. Це приклад організації та комплексу заходів підвищення правосвідомості через узгоджену і внутрішньо організовану систему дій [11, с. 8–11].

Тобто у контексті воєнного стану якість та дієвість законодавства реалізуються не лише в нормах, а в щоденній дії тих, хто їх втілює: через організовану роботу кафедр та структурних підрозділів профільних, юридичних ЗВО, підготовку свідомих фахівців, залучення до практичної діяльності правоохоронних органів, просвітництво, волонтерство. Тобто підготовка фахівців на стадії здобуття професії стає зразком ефективності, а не просто формальністю певного етапу життя.

Стаття Коваленко О.О. «Соціальний діалог: актуальні проблеми гармонізації законодавства України з ACQUIS ЄС» розкриває бар'єри на шляху законодавчої інтеграції до норм ЄС. Показано, що без уніфікації норм і врахування позицій усіх сторін процесу не лише ефективність, але й легітимність правових змін буде під питанням [14, с. 242–244].

Тобто євроінтеграція – не просто геополітика, а виклик до якості нашого права, а узгодженість, системність і зрозумілість законодавства України умова щоб назвати його європейським і ефективним водночас.

Стаття Риндюк В.І. присвячена з'ясуванню природи системності як властивості законодавства, підкреслюючи належність системності до його змістової, а не формальної площини. Законодавство є не просто сукупністю актів, а структурованою системою норм, пов'язаних вертикально (через ієрархію) та горизонтально (через галузеву приналежність). Автор глибоко аналізує відмінність між системністю й упорядкованістю, розкриває техніко-юридичні інструменти забезпечення цієї властивості, і робить висновок, що системність не просто ознака, а умова ефективності законотворення. Через це системність є ключовою для стабільності та результативності правового регулювання [18, с. 48–50].

На підставі викладеного можна зробити наступний висновок системність - це серцевина ефективного законодавства. Закон, що не має внутрішньої логіки, структури та не вписаний у загальну узгодженість норм це не система, а набір суперечливих семантичних фрагментів. Саме системність є передумовою якісного законотворення і гарант його ефективності. Системність законодавства передбачає його логічну побудову, взаємозв'язок та взаємодію між окремими нормами. Це дозволяє уникнути протиріччя та неузгодженості між законами, а також забезпечує їх однозначне тлумачення та застосування в практиці [24, с. 262].

Якість закону має великий вплив на його дієвість та результативність [21, с. 136]. Дієвість закону визначається впровадженням механізмів, які впливають на суспільні відносини, включаючи різноманітні засоби, методи та способи реалізації його положень. Ефективність закону оцінюється відповідністю між поставленими цілями та отриманими результатами внаслідок його застосування. У цьому контексті якість формулювання нормативних положень та їх точне тлумачення відіграють важливу роль, оскільки це безпосередньо впливає на виконання закону [12].

Дієвість законодавства виявляється у здатності законів вирішувати конкретні проблеми суспільства, а також у їх реалізації та виконанні. Дієве законодавство повинно бути ефективним і практичним у застосуванні, забезпечуючи очікувані результати та відповідальність за його порушення [25, с. 28].

Висновки. Законодавство відіграє важливу роль у суспільстві, і якість, системність та дієвість його положень є критичними складовими ефективності його дії а як наслідок ефективності правової системи загалом.

Якість законодавства визначається його чіткістю, точністю та відповідністю сучасним потребам суспільства. Наявність неоднозначних або невизначених термінів може призвести до розбіжностей у тлумаченні закону, порушень та невизначеностей у судовій практиці. Безсистемність у законодавстві може стати перешкодою для правильного розуміння та застосування закону. Протиріччя та неузгодженість між нормами можуть породжувати конфлікти та непорозуміння

Системність законодавства передбачає його логічну побудову та взаємозв'язок між його складовими частинами. Такий підхід дозволяє забезпечити єдність правового простору та уникнути дублювання норм.

Дієвість законодавства виявляється у його здатності вирішувати реальні проблеми суспільства та забезпечувати права та свободи громадян. При цьому важливою є не лише якість законодавчих актів, а й їх практична реалізація в роботі державних органів та судових установ.

Ефективність законодавства полягає в його здатності досягати поставлених цілей, таких як захист прав людини і громадянина, забезпечення правопорядку та стабільності в суспільстві. Перевірка ефективності законодавства вимагає системного аналізу його впливу на соціально-економічний розвиток та дотримання прав та свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: [Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.] – 646 с.
2. Гуйван П.Д. Якість закону як елемент визначеності правової норми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція, 2017. Вип. 28. С. 132–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_14.
3. АЛЬМАНХ ПРАВА. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід: До 75-річчя Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 1949–2024. Випуск 15. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2024. 688 с.
4. Загальна теорія права. Нормативний курс: підруч. для студ.-юристів. Автор Бобровник С.В. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
5. Іванченко О.П. Систематизація законодавства: науковий вектор, практичні потреби. *Часопис Київського університету права*, 2015. № 3. С. 53–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_14.

6. Каленіченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і Безпека*, 2017. № 1. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_1_6.
7. Легін Л.М. Поняття та критерії якості закону: проблеми визначення. *Проблеми законності*, 2016. Вип. 132. С. 196–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_132_22.
8. АЛЬМАНАХ ПРАВА. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. 534 с.
9. Мельник А. А. Техніко-юридичний аспект якості закону. *Право і суспільство*, 2018. № 4. С. 38–43. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/9.pdf.
10. Міщук І.В. Якість законодавства крізь призму дотримання правил та засобів законодавчої техніки. *Актуальні проблеми публічного права*, 2021. Вип. 4. С. 92–97. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/85/76>.
11. Актуальні проблеми охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнний період : зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. круг. столу (Київ, 23 трав. 2024 р.) / Редкол.: С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський, М.М. Пендюра, Ю.В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 176 с.
12. Нестерович В.Ф. Поняття форм впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2016. № 2. С. 14–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_4.
13. Подковенко Т.О., Павелко Л.В. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект. *Молодий вчений*, 2015. № 2(17). С. 830–833. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2%286%29__210.
14. Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту [Електронне видання]: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 19 квітня 2024 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. – Харків, 2024. – 540 с.
15. Почепцов Ю.В. Дієвість та ефективність права : порівняльно-правові аспекти: дис. ... д-ра філ. за спец.; 081 Право. Київ, 2020. 258 с.
16. Почепцов Ю.В. Порівняльно-правові аспекти дії та ефективності права як пізнавальна складова правової аналітики. *Альманах права. Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри*, 2018. Вип. 9. С. 257–261. URL: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/09/almanah-prava-09-2018.pdf>.
17. Почепцов Ю.В. Ефективність права як юридична категорія. *Право і суспільство*, 2018. № 2. Ч. 2. С. 39–45. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/231141ca-734f-4692-9330-82ea43643d57/download>.
18. Риндюк, В. І. Системність як властивість змісту законодавства. *Київський часопис права*, (1), 2022. С. 45–51. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/130/119>.
19. Сурай І., Караченцева Н. Чинники якості законодавчої діяльності в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2016. Вип. 1 (28). С. 54–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_1_9.
20. Суходубова І.В. Системні властивості законодавства та його співвідношення із системою права. *Економічна теорія та право*, 2015. № 1 (20). С. 268–279 URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/1-268-279.pdf>.
21. Суходубова І.В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення: монографія. Харків: Право, 2016. 228 с.
22. Тимченко Г.В. Розмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективне законодавство». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція, 2014. Вип. 9-2(1). С. 41–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-2%281%29__13.
23. Ференс О.Є. До проблеми професійної підготовки учасників законотворчої діяльності в Україні: деякі концептуальні аспекти. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*, 2014. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_5_6.
24. Цицерон Марк Тулій (перекладач Володимир Литвинов) Про закони. Про державу. Про природу богів. Львів: Апіорі, 2023. 392 с.
25. Чорнолуцький Р.В. Теоретичні проблеми підвищення якості законодавчих актів у нормотворчій (нормопроектній) діяльності. *Держава і право*. Серія «Юридичні науки». *зб. наук. праць*, 2015. Вип. 67. С. 11–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jurnaukdir_2015_67_4.